

Gyermekvédelem a fővárosi középfokú kollégiumokban

A 2007/2008. tanév végén a Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet kollégiumi és gyermekvédelmi szakértőiből és tanácsadóiból álló munkacsoport vizsgálatot folytatott le a fővárosi középfokú kollégiumokban. A vizsgálat annak feltárására irányult, milyen feladatokkal kell számolni a területen, milyen feltételek mellett folyik a munka, milyen kihívásokkal kell szembenézniük a pedagógusoknak, szakembereknek. Mennyire vannak felkészülve az intézmények a feladatra, milyen módszerbeli megoldásokat alkalmaznak. A vizsgálatról azt reméltük, hogy pontosabb képpel rendelkezünk a területről. Célunk, hogy ráirányítsuk az intézmények figyelmét a fejlesztési tennivalókra, és a magunk számára is pontosabban megfogalmazzuk, milyen szolgáltatási tennivalóink vannak, hogyan tudjuk hatékonyabban segíteni a területen folyó intézményi munkát.

Cikkünkben tömören összefoglaljuk a vizsgálati eredményeket.

Megjegyezzük, a vizsgálat 2008 májusában zárult le, a közölt adatok tehát arra az időszakra érvényesek, és azóta változhattak.

A vizsgálat módszere vezetőikkel, pedagógusok, gyermek-és ifjúságvédelmi felelősökkel, pedagógiai munkát segítő szakemberekkel történő beszélgetések, valamint kérdőíves felmérés volt.

A vizsgálat 25 fővárosi fenntartású intézményre terjedt ki. A felmérés idején a kollégiumokban 4090 diák lakott, 1934 fiú, és 2156 leány. A négy nemzetiségi intézményben 304 nemzetiségi fiatal lakik, ami az összlétszám 7,4%-a. A fővárosi diákok létszáma a kollégiumban 127 fő (2,9%), etnikai kisebbséghez tartozó fiatal 124 fő (3,0%).

A kollégisták közel egytizede határon túli magyar: 377 fő (9,2 %).

A kollégisták családi háttere

Megdöbbenő a teljes családban, rendezett körülmények között élő kollégisták alacsony aránya: az alapsokaságban 2498 főt tesz ki, ami az összes tanuló 61%-a.

A kollégisták közel egyharmada sérült szerkezetű, illetve nem ritkán komoly anyagi gondokkal küszködő családból érkezik.

1003 fiatalnak (24,5 %) elváltak, vagy külön élnek a szülei. Árva 54 fő (1,3 %), félárva 256 fő (6,2 %).

Nagyszülők nevelik a fiatalok 1,3 %-át, más rokonok, hozzátartozók nevelik 1,0 %-át.

Bizonyos intézményekben az átlagtól jelentős eltérést találunk. A Ferenczy Ida, az Uzsoki utcai, a Kós Károly, a Szily Kálmán, a Fábry Zoltán, a Kisfaludy utcai, a József Attila, kollégiumokban a diákok közel 30%-ának váltak el, vagy élnek külön a szülei.

Az árva és félárva gyerekek kiugróan nagyobb arányban (10% felett) fordulnak elő a Szent István, a Zugligeti, a Pannonia, a Vécsey, a Csepel - Sziget, a Terézvárosi, s a Fábry Kollégiumokban.

Veszélyeztetettség-hátrányos helyzet

A kollégisták 2,1% -a (86 fő) áll gyermekvédelmi gondoskodás alatt.

Az utógondozott kollégisták aránya 0,3%, jegyzői védelem alatt áll 121 fő (2,9%). Veszélyeztetett helyzetűnek minősített 67 kollégista (1,6%).

A jogszabály alapján hátrányos helyzetűnek minősített kollégisták száma 564 fő (13,7%).

Szakirodalmi leírások felsorolnak különböző szempontokat, melyek mint a „hátrányos helyzet” kiváltó okok számításba veendők. Megkérdeztük, maguk a pedagógusok hogyan ítélik meg ezek szerint kollégistákat. Véleményük szerint:

- általános műveltségbeli, kulturális hátrányokkal jellemezhető a kollégisták 16,8%-a
- családi nevelési diszfunkciók miatt kiemelt figyelmet érdemlő a kollégisták 16%-a
- kirívó szociális hátrányokkal jellemezhető a kollégisták 20,4%-a
- a helytelen önértékelés, a motiváció hiánya, a középiskolai tanulmányok folytatásához elégtelen előképzettség, a helytelen tanulási szokások miatt a sikeres iskolai pályafutásban való akadályoztatás áll fenn a diákok 11,8%-ánál
- családon kívüli, egyéb, környezetből eredő hátrányokkal jellemezhető kollégisták száma 215 fő (5,2%)

A felsorolt - hátrányokat előidéző - okok közül három egyidejűleg van jelen a tanulók 5,2%-ánál. A felsorolt - hátrányokat előidéző - okok ennél jelentősebb mértékben halmozódik a diákok 1,6%-ánál.

Sajátos nevelési igényű fiatalok

A sajátos nevelési igényű fiatalok aránya a fővárosi kollégiumokban évről évre növekszik. Jelenleg 320 fő (az összlétszám 7,8%-a) nyer elhelyezést az intézményekben, immár tizenöt intézmény fogadja be őket. Legmagasabb a létszámuk a Deák Ferenc Kollégiumban (162 fő), valamint a Váci Mihály Kollégiumban (47 fő).

Tendenciaszerű, hogy egyre több intézmény kész a befogadásukra. Az előbb említett két nagy kollégiumon kívül egyéb helyeken összesen 92 fő nyer elhelyezést, létszámuk itt 1 és 17 között változik. (Viszonylag magasabb létszámban vannak jelen a Kós, a Káldor, a Czóbel, a Varga Katalin, a Csepel- Sziget, a Táncsics és a Szily Kálmán kollégiumokban.)

A fővárosi kollégiumok eredetileg nem készültek fel a sérült fiatalok elhelyezésére, nevelésére, gondozására. Az igényekkel párhuzamosan azonban a fogadó intézmények személyi és tárgyi feltételeiket folyamatosan javítják, alakítják, úgy, hogy a speciális feladatnak eleget tudjanak tenni. És ami ennél is fontosabb: olyan belső környezetet igyekeznek kialakítani, amely a diákok és a felnőttek részéről is befogadó, szolidáris. Ez minden intézményről elmondható; a sajátos nevelési diákok beilleszkedését segítik, támogatják.

A sajátos nevelési igényű fiatalok fogyatéka típusa szerinti megoszlása:

- mozgássérült 29 fő
- hallássérült 35 fő
- látássérült 42 fő
- enyhe fokban értelmi fogyatékos 28 fő
- diszlexiás 180 fő
- diszkalkuliás 45 fő
- diszgrafiás 65 fő

A fogyatékkal élők 10%-ánál halmozódik a fogyatéka.

Életvitel, egészségügyi jellemzők

A kollégisták egészségügyi jellemzői közül ki kell emelni a mozgásszegény életmódot: ez a diákok közel egynegyedéről mondható el (23,9%). Ezt a képet javítja, hogy a kollégisták majdnem fele a pedagógusok szerint szívesen mozog, sportol (47,1%). A kollégiumokban élők 14,2%-a aktív sportoló.

A rendszeresen dohányzók aránya 26,6 %, ami a korosztályi átlag alatt van. A kollégisták 3,9%-a rendszeresen fogyaszt alkoholt. Rendszeres drogfogyasztást 11 diáknál tapasztaltak a pedagógusok (0,26%) .

Alultáplált a diákok 2,1%-a, túlsúlyos 6,7%-a. Krónikus, súlyosabb betegség áll fenn a diákok 2,4%-ánál.

A kollégisták étkezési szokásai minden bizonnyal összefüggnek életrendjükkel, iskolai és egyéb elfoglaltságukkal. Ugyanakkor a kollégium az egészséges életmódra nevelésen túl felelős a diákok helyes életviteléért, tehát a lehetséges eszközeivel erre is hatnia kell.

A kollégisták 74,1%-a reggelizik, 76,6%-a ebédel, és 85,5%-a vacsorázik rendszeresen.

A kollégisták legalább 70%-a reggelizik rendszeresen az intézmények kb. háromnegyedében, ebédel rendszeresen az intézmények kétharmadában, és vacsorázik rendszeresen az intézmények 88%-ában.

Hat intézménynél figyelhető meg a reggeliző és ebédelő kollégisták alacsony arányának (50% alatt) együtt járása.

Azon diákoknak az aránya, akik a tanév során a hétvégék legalább 50%-át rendszeresen a kollégiumban töltik, 13,1%. Közöttük mindenképp megtaláljuk a határon túli fiatalokat, valamint azokat a hátrányos helyzetűeket, akik az utazási költségek miatt nem vállalhatják a rendszeres hazautazást.

Figyelemreméltó a munkát vállaló kollégisták viszonylag magas száma: rendszeresen 7,2%-uk, időszakosan 14,5% -uk vállal munkát.

Az önfenntartó kollégisták száma 179 fő (4,3%).

A gyermek- és ifjúságvédelmi munka szervezése, személyi feltételei

A gyermek- és ifjúságvédelmi munka szervezettsége, az ellátás minősége az egyes intézmények gyakorlatában eltéréseket mutat.

A gyermekvédelmi tevékenység tartalma a pedagógiai dokumentumokban, és/vagy a pedagógusok munkaköri leírásában foglalt, vagy szokásjog az alapja. Ezek valamilyen módon kapcsolódnak egymáshoz.

A törvény értelmében a gyermek- és ifjúságvédelmi munka minden kollégiumi pedagógus napi feladata. A kollégiumban a gyermekvédelmi munka első számú felelőse a nevelőtanár. Ő gyűjti össze már a beköltözéskor a szükséges információkat, őnéki kell leghamarabb észlelnie a problémát, és lehetőleg orvosolnia is.

Ezen túlmenően, a törvény lehetőséget biztosít arra, hogy a feladatokat az intézményben erre kijelölt személy – gyermekvédelmi felelős – koordinálja.

A kollégiumok kb. háromnegyedében van megbízott gyermekvédelmi felelős. Ahol nincs, (öt intézményben) a vezetők fogják össze a gyermekvédelmi munkát illetve a csoportvezetők hatáskörébe utalt ez a feladat. A közös igazgatású intézményekben iskolai pedagógus látja el (megbízásos alapon) mind az iskolai, mind a kollégiumi gyermek- és ifjúságvédelmi feladatokat.

A gyermekvédelmi munkában aktív szerepet játszanak a megfelelő szakképesítéssel rendelkező, pedagógiai munkát segítő szakemberek. Segítenek a problémafeltárásban, a probléma kezelésében, megoldásában, a gondoskodással, a fejlesztéssel kapcsolatosan jelentkező speciális igények kielégítésében. Tanév elején felméri az újonnan érkező kollégisták tudás- és neveltségi szintjét, az eredmény tükrében meghatározzák a feladatokat. Az esetek zömében segítségükkel a problémákat helyben, szakszerűen orvosolni tudják.

A fővárosi kollégiumok majd' kétharmadában találjuk a 17 állandóan alkalmazott, továbbá hat alkalomszerűen foglalkoztatott (összesen 23 fő) pedagógiai munkát segítő szakembert, az alábbi kvalifikációkkal:

Fejlesztő pedagógus: 3 állandó alkalmazásban álló, és egy alkalomszerűen foglalkoztatott

Pszichológus: 8 állandó alkalmazásban álló, és három alkalomszerűen foglalkoztatott

Szociálpedagógus: 3 állandó alkalmazásban álló, és kettő alkalomszerűen foglalkoztatott

Gyógypedagógiai asszisztens: 1 fő

Logopédus: 2 fő.

Abban a hét kollégiumban, ahol az SNI tanulók 28%-a nyer elhelyezést, összesen négy állandóan, és két alkalmászerűen foglalkoztatott szakembert találunk (összesen 6 fő); ezzel szemben két intézményben egyet sem.

Meg kell jegyezni még, hogy az állandóan alkalmazott pedagógiai munkát segítők egynegyede egy intézményre jut, a sajátos nevelési igényűeket legnagyobb számban befogadó Deák Ferenc Kollégiumra.

A gyermekvédelmi tevékenység tervezése. Diákok fejlesztési terve

A tervezés a nevelőmunka tudatosságának biztosítója. A kollégistákra vonatkozó fejlesztési terv a csoportnevelő munkatervében 15 intézményben (60%) jelenik meg, fejlesztő pedagógus munkatervében 4 intézményben.

A Köt. 49. §-ában előírja, hogy a gyermekvédelmi munka leírását a kollégium pedagógiai programjának tartalmaznia kell; az intézmények közel háromnegyedében járnak el e szerint. Vannak intézmények, ahol másutt - például az éves munkatervben (9 intézményben), a csoportvezetői munkatervben (13 intézményben), a gyermekvédelmi felelős munkatervében (12 intézményben) jelenik meg. Négy intézményben (16%) nincs leírva ez a tevékenység.

Speciális fejlesztő program öt intézményben működik, mégpedig ott, ahol sajátos nevelési igényű fiatalokat nevelnek.

A személyre szóló törődéssel kapcsolatos, valamint a gondoskodásra vonatkozó leginkább jelentkező tanulói igények

A tapasztalat azt mutatja, hogy a rászoruló diákok a kollégiumban megkapják a kívánt segítséget. A diákok elsősorban magánéleti, személyes jellegű közösségi, beilleszkedéssel kapcsolatos, tanulással kapcsolatos problémáikkal, továbbá napi ügyeik intézésével, jövőre vonatkozó tanácsok kérésével fordulnak a felnőttekhez. A segítségnyújtás általános formái az egyéni beszélgetés, meghallgatás, tanácsadás, a kiscsoportban zajló beszélgetés. Kevesebb helyen – nyilván a lehetőségek függvényében - egyéb szolgáltatásokat nyújt az intézmény, mint pl. terápia, drámapedagógiai foglalkozások, mentálhigiénés szolgáltatás, jogsegély.

Részletezve, a gyakoriság sorrendjében:

Magánéleti, személyes jellegű problémák, ezen belül:

- családdal való kapcsolattartás, családi problémák, konfliktusok, magánéleti nehézségek
- egészségügyi problémák
- testi-lelki problémák

Közösségi együttléttel kapcsolatos problémák, ezen belül:

- közösségbe való beilleszkedés
- egyéb beilleszkedési problémák megoldása
- társas kapcsolatok, kortársakkal kapcsolatos konfliktusok megoldása
- kapcsolaterősítés
- egyéni sérelmek, vitás helyzetek, egyéni-és csoport problémák, konfliktusok

Tanulási problémák, ezen belül:

- segítség igénylése házi feladatok megoldásában, korrepetálás, tanulási nehézségek,
- tanulási (szakmai) kudarcok leküzdése

Jövőre vonatkozó tanácsok kérése

- általános felvilágosítás
- jövővel kapcsolatos személyes, magánéleti tervek, életcélok stb.
- továbbtanulással kapcsolatos tájékozódás
- pályaválasztásra vonatkozó segítségkérés

Helyes időbeosztás, életvitel szervezés

- életvezetési tanácsok

Milyen formái működnek az intézményekben a segítségnyújtásnak, és mi a tartalma?

Az intézményekben többé-kevésbé ugyanazokat a módszereket alkalmazzák, azonban a bizonyos eljárások nagy gyakorisággal fordulnak elő, mások csupán egy-egy intézménynél. Nyilvánvaló, hogy a segítségnyújtás repertoárját színesíti, és a megsegítést szakszerűbbé teszi szakember (pl. pszichológus) jelenléte, vagy egy-egy olyan – a módszertani kultúrával, segítyezéssel stb. összefüggésben kialakított - hagyományrendszer, mely megalapozza, teljesebbé teszi a tanulói elvárásokhoz, igényekhez való igazodást.

A segítségnyújtás leggyakoribb formái:

- Napi, személyes ügyek intézésében való napi segítségnyújtás, pl.

- aktuális napi problémák megoldása (pl. orvoshoz való kísérés, szociális problémák áthidalása (anyagi megsegítés)
- hivatalos ügyek intézése segélykérelmek megírása, ügyintézésrel kapcsolatos segítségnyújtás

- Tanulás-támogatás:

- szilenciumi rendszer működtetése a rendszeres tanulás biztosítására,
- a felkészülés rendszeres ellenőrzése, számonkérése,
- (szak)korrepetálás,
- felzárkóztató programok,
- egyénre szóló tanulási terv készítése, egyéni fejlesztések (differenciált foglalkozás),
- tanulásmódszertani ismeretek nyújtása, motivációfejlesztés,
- tehetséggondozó foglalkozások.

- Egyéni foglalkozás.

- meghallgatás, egyéni – segítő – beszélgetés. Lelki segítségnyújtás, a tanuló igényeihez (pl. egyéni problémák megoldása, családi, egészségügyi probléma megbeszélése) igazodva
- pályaválasztási tanácsadás

- Csoportfoglalkozás (tanulócsoporthoz)

- Kiscsoportos beszélgetések (pl. szobaközösségben), tanácsadás, tájékoztatás

Ritkább formái a gondoskodásnak, segítségnyújtásnak (egy-egy intézmény gyakorlatában jelenik meg)

- terápia, drámapedagógiai foglalkozások,
- beilleszkedés célzott segítése,
- a nevelőtanár együttműködése pszichológussal, nevelési szakemberrel,
- a tanuló szakemberhez, pszichológushoz irányítása,

- mentálhigiénés szolgáltatás,
- civil szervezetekhez irányítás,
- egyéni-szociális gondok megoldása: étkezés támogatása, anyagi segítségnyújtás (ösztöndíj, szociális segély)
- jogorvoslat
- személyes példamutatás, közös program, előadások, szakirodalom ajánlása, filmvetítés

- Anyagi megsegítés

A kollégiumi diákság közvetlen megsegítését szolgáló anyagi lehetőségek meglehetősen szűk keresztmetszetűek; az intézmények többségének nincs, vagy szerény a lehetősége a diákok anyagi támogatására. Ott, ahol működik diákjóléti támogatás, abból a legrászorultabbak, illetve a kiemelkedő teljesítményt nyújtók részesülnek.

Több intézményben működik alapítvány, és szinte valamennyi intézmény – kisebb - nagyobb intenzitással - részt vesz pályázatokon. Ezek hozadékát főleg tárgyi-, eszközfejlesztésre és kulturális célokra fordítják (színházjegyek, külföldi utazások stb.), tehát közvetett módon a diákok számára anyagi segítségek minősül.

Partnerekkel való együttműködés

Hatékony gyermekvédelem az érintettek összefogása nélkül nem lehetséges. A segítségnyújtás tehát túl kell menjen az intézmény falain, de a gyakorlatban törekednek arra, hogy lehetőleg helyben orvosolják a problémákat. Ennek okaként említették az érintett szervezetekkel (pl. nevelési tanácsadó) való együttműködési, kommunikációs problémákat.

A kollégiumnak a szülőkkel és az iskolákkal való együttműködés fő jellemzője az, hogy a kollégium a kezdeményező fél. A kollégium rendszeresen tájékoztatja a szülőket a diákok teljesítményéről, és természetesen probléma esetén szükség szerint értesítést küld számukra. A szülők ebben az esetben együttműködők. Az iskolákkal való együttműködésről ez nem minden esetben mondható el (kivéve a közös igazgatású intézményeket); az érintettek nem minden esetben segítik úgy a kollégium (a pedagógus) munkáját, ahogy azok elvárják.

Változatos képet mutat a helyi önkormányzatokkal, családsegítővel, gyermekjóléti szolgálatokkal való kommunikáció, de a legtöbb konkrét, beavatkozást igénylő esetben eredményes az együttműködés (például a diákok állandó lakhelyén a hivatalos ügyek pl. segélyek intézése).

Kollégiumi környezet, szakmai munka

A fenntartói kollégiumfejlesztési koncepciójának megfelelően az intézmények az utóbbi években infrastrukturális, tárgyi és eszközfeltételek terén jelentős fejlesztésen mentek keresztül, mely által egészségesebbé, esztétikusabbá, kényelmesebbé, biztonságosabbá vált a nevelési és tanulási környezet, a kollégiumi élettér.

Az intézményekben a tárgyi és eszközfeltételek valamint a személyi feltételek javulása a szakmai munka színvonalának emelkedését hozta magával. Továbbá a vizsgálat visszaigazolta, hogy a kollégiumokban a szakköri és szabadidős programoknak gazdag a kínálata. A kultúrálódási, kikapcsolódási, művelődési lehetőségek széles választékának a nevelésben, a művelődésben, a szocializációban játszott szerepén túl jelentős prevenció hatása van (generálprevenció). Az intézményi nevelőmunkában, mindenekelőtt a kollégiumi alapprogram által előírt, valamint az egyéb foglalkozásokon helyet kapnak azok az egészségmegőrző, felvilágosító, fejlesztő, és speciálprevenció tevékenységek, programok, amelyek a gyermekvédelem problémakörébe szorosabban beletartoznak. Ilyenek a családi életre nevelés (családismeret), konfliktuskezelés, agresszió, pályorientáció, élet- és pályatervezés, mentálhigiéné, ezen belül a stresszoldás (technikák, módszerek), a mindennapi életvezetéshez kapcsolódó praktikus ismeretek.

A gyermekvédelmi munka hatékonyságának növelése

A kollégium sajátos szerepéből és funkciójából adódóan az ott dolgozó pedagógusok módszertani felkészültsége, a pedagógiai kultúra színvonala lényeges kérdés. Tekintettel a kollégiumokban a gyermekvédelem szempontjából jelentkező újabb igényekre, erősödik ez az elvárás. Elengedhetetlen tehát a pedagógusok - különösen a gyermek és ifjúságvédelmi munkában közvetlenül részt vevő pedagógusok - módszertani kultúrájának fejlesztése.

Ezzel szemben az elmúlt évek során a kollégiumban dolgozó pedagógusok töredékét iskolázták be speciális gyermek-és ifjúságvédelmi (akkreditált), illetve a területhez adekvát felsőfokú szakmai képzésre. Néhány kolléga jár drámapedagógiai képzésre, és végzett konfliktuskezeléssel, agresszióval kapcsolatos tanfolyamot.

A szakmai módszertani továbbképzés jellemző központi formái a gyermek-és ifjúságvédelmi munkacsoport által szervezett FPPTI-s esetmegbeszélések, s a kollégiumi műhelyfoglalkozások. A továbbképzés első helyen említett formái az intézeti szakemberek által szervezettek és irányítottak, havi rendszerességgel működnek. Az ezeken való pedagógus-részvétel nem rendszeres, az érdeklődés változó.

Az önképzés legáltalánosabban elterjedt, leggyakoribb formája a konzultáció, az esetmegbeszélés. Minden intézményben rendszeresen tartanak ilyen tapasztalatcserét, a módszertani fejlesztést is szolgáló programokat.

Egy intézményben tartanak a teljes testület bevonásával rendszeres módszertani, külső szakember által irányított tréningeket.

A vizsgálati tapasztalatok alapján röviden összefoglalva a gyermek- és ifjúságvédelmi munka színvonalának emeléséért végzendő főbb tennivalók:

- a gyermekközpontúság szemléletének erősítése az intézményekben
- családpoztó funkció erősítése
- tudatosság a nevelőmunka tervezésében
- rugalmas alkalmazkodás a diákok igényeihez, szükségleteihez
- több pedagógiai munkát segítő szakember alkalmazása (jól képzett, tapasztalt, speciális szakértelemmel bíró szakember)
- felkészülés a sajátos nevelési igényű fiatalok fogadására, nevelésére, gondozására
- a gyermek- és ifjúságvédelemmel összefüggő speciálprevenációs, valamint szemléletformálást segítő foglalkozások, programok (pl. drog, dohányzás, szexuális felvilágosítás, egészséges táplálkozás stb.) dúsítása
- törvényesség megtartása a működésben
- a gyermekvédelemmel összefüggő tevékenység belső szabályozása
- humán erőforrás célirányos fejlesztése (pedagógusok kiválasztása, továbbképzések igénybevétele a módszertani kultúra fejlesztése érdekében)
- központi továbbképzések kínálatának bővítése
- a pedagógiai munkát segítő külső szakemberek elérhetőségének lehetővé tétele (pl. FPPTI-ben)